

регіональної влади будуть: усунення дисбалансів на ринку праці, подолання професійно-кваліфікаційної невідповідності, інвестування у формування освітньо-кваліфікаційної пропозиції, створення нових робочих місць із гідними умовами праці, реінтеграція ВПО, ветеранів та інших вразливих категорій населення, а також стимулювання нових форм зайнятості та підтримка самозайнятих осіб.

1. Сайт державної служби зайнятості України. URL: <https://dcz.gov.ua/> (дата звернення: 30.04.2025).

2. International Organization for Migration (IOM), Jun 19 2024. DTM Україна «Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 16 (10 березня-11 квітня 2024). IOM, Ukraine. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo?close=true> (дата звернення: 28.04.2025).

3. Дніпропетровський обласний центр зайнятості. URL: <https://dnp.dcz.gov.ua/> (дата звернення: 01.05.2025).

Олександр Ярмиш

завідувач навчально-наукової
лабораторії дослідження проблем
забезпечення прав осіб,
які постраждали від війни,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

АКТИВНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЯК ВИРІШАЛЬНА ПЕРЕДУМОВА УТВЕРДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Схоже на те, що вже протягом останніх принаймні двох десятиліть у виступах на конференціях, симпозіумах та інших форумах правників словосполучення «верховенство права» лунає найчастіше. І майже всі розпочинають зі згадки про статтю 8 Конституції України, де наголошується: ««В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується». Хотілося б звернути особливу увагу на

першу частину: тут, на нашу думку, фактично сформульовані дві різнопорядкові позиції. І якщо стосовно «визнання» особливих проблем не виникало, то щодо «дії» – їх було і залишається чимало.

Цілком справедливо провідний фахівець-конституціоналіст М. І. Козюбра звертав увагу на неймовірні складнощі (суперечності, деформації і відкати) в процесі утвердження принципів верховенства права у правовій сфері України. Зокрема, йдеться про брутальний конституційний нігілізм практично усіх структур влади (а особливо її верхніх ешелонів), що зумовив величезний розрив між юридичною конституцією, тобто її офіційним текстом, і фактично існуючою конституційною реальністю.

Україна акцептувала ідею верховенства права шляхом ратифікації великої кількості міжнародних договорів та декларацій, а також формально проголосивши її у Конституції України. Однак, як свідчить досвід, звичайного проголошення верховенства права у певній державі як цінності – замало. Потрібно також зробити велику кількість кроків назустріч практичній реалізації. Найперша проблема полягає в нерозумінні змісту поняття «верховенство права». Якщо не характеризувати докладно тривалу й розлогу дискусію щодо різноманітних підходів до його розуміння, то спрощено його можна подати в тому, що держава повинна обмежуватися законами, які забезпечуватимуть з усією повнотою можливість реалізації прав людини.

Саме з ідеї самообмеження держави таким критерієм, як права людини будується вся система міжнародно-правового захисту прав людини, до яких можна віднести відомий всім Європейський суд з прав людини.

Держави повинні прагнути до такого стану справ шляхом поступового вдосконалення існуючих державних практик із тим, щоб подолати виклики, які постають перед суспільством та перешкоджають наближенню до цього ідеалу. До таких найбільш небезпечних викликів належить корупція.

Ще в 2013 році Парламентська асамблея Ради Європи визнала, що корупція ставить під загрозу нормальне функціонування державних установ та відволікає органи державної влади від їх призначення, яке полягає в служінні суспільним інтересам. Вона порушує законодавчий процес, впливає на принципи законності та правової визначеності, допускає певний ступінь сваволі в процесі прийняття рішень і має руйнівний вплив на права людини. Крім того, корупція підриває довіру громадян до інститутів влади.

Справді, корумпований чиновник не буде брати до уваги закон та ймовіріше видасть ліцензію у сфері поводження із відходами тому, хто попередньо «заніс», ніж тому, хто добросовісно виконує положення законів. А підкуплений суддя не буде зважати на переконливість доказів учасників провадження, він буде зважати на переконливість «фінансових аргументів». Тож утвердження верховенства права вимагає викорінення корупційних практик у повсякденному житті.

При цьому є всі підстави вважати корупцію головною, смертельною загрозою не лише для верховенства права, а й для національної безпеки

України в цілому. На жаль, якщо уважно подивитися на історію незалежної України, доводиться констатувати, що корупція для нашої країни вже протягом понад тридцяти років була і залишається «завжди сучасною». Важко навіть приблизно оцінити масштаби невикористаних можливостей і втрат, які понесла наша країна «завдяки» високому рівню корумпованості влади і суспільства. І нехай нікого не вводять в оману інформація про нібито «прогрес» України в аспекті місць, які вона посідає щорічно за результатами міжнародних рейтингів. Наприклад, за даними Transparency International, нам відведене у 2024 р. 105-е місце серед 180 країн у рейтингу сприйняття корупції. 17–15 років тому нам довелося безпосередньо займатися цим питанням, Україна посідала місце десь між 134-м та 140-м. Отже, пишатися особливо нічим, навіть з формального погляду. Фактично ж справи були ще гіршими. Якщо про перші роки незалежності можна, в аспекті враженості країни корупцією, говорити про компартійний «спадок», «хижацтво олігархічно-кримінального елемента» та інші негаразди «перехідного періоду», то надалі вже треба було пред'являти претензії владі. А це було майже неможливо, бо в країні, поряд зі «звичайними» видами корупції («побутовою» та ін.) розквітла корупція політична. Це разом з деякими іншими чинниками призвело до Майдану 2004 р.

Український народ покладав на нову владу великі надії, сподіваючись на реалізацію проголошених принципів верховенства права, справедливості тощо. Неабияке значення мала розробка із залученням наукової спільноти, низки правничих документів, зокрема Концепції реформування кримінальної юстиції. Чималу увагу було приділено й проблемам протидії злочинності й корупції в державі. Варто, на нашу думку, навести витяг з рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 р. «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції».

На наше переконання, яке базується на усвідомленні масштабів корупційної загрози та її наслідків, прийшов час розгортати широкий «Антикорупційний наступ». Чи готові ми до цього? На жаль, є чималі сумніви. Протягом останнього десятиліття, яке минуло після ухвалення «Антикорупційного пакету» законів та інших нормативно-правових актів, похвалитися вагомими успіхами влада, на превеликий жаль, не може. Ба більше, наявні цілком очевидні провали. Як ще можна охарактеризувати той факт, що протягом 2017–2021 рр. Антикорупційної стратегії в державі взагалі не було? Документ з такою назвою на 2021–2025 рр. був ухвалений Верховною Радою України лише в червні 2022 р., а Державна антикорупційна програма до 2025 р., яка затверджується Урядом, була схвалена ще пізніше – 4 березня 2023 р. Мимоволі складається враження, що ми живемо в країні вже переможеної корупції! Насправді ж це далеко не так. Незважаючи на велику кількість (мабуть, найбільшу в світі) антикорупційних органів (НАБУ, САП, ВАКС, НАЗК) ефективність протидії корупції є дуже низькою. Не випадково майже щоденно на екранах телевізорів показують обшуки в корупціонерів з

демонстрацією диванів чи холодильників, набитих іноземною валютою, а от цифри щодо кількості кримінальних проваджень, які передані до суду, і кількість винесених судом обвинувальних вироків погтів до широкого загалу не доводяться, бо їх дуже мало.

Немає належного порядку і в кримінальному антикорупційному законодавстві. Наприклад, ситуація, яка склалася навколо вже горезвісної примітки до статті 45 Кримінального кодексу України (КК України). Науковцями напрацьовано багато зважених, корисних пропозицій, але законодавець, на жаль, їх не бачить і не чує.

Як справедливо зазначено у вітальному листі, що надійшов у березні цього року за підписом в.о. голови Конституційного Суду України В. В. Лемака до Національного агентства з питань запобігання корупції з нагоди 10-ї річниці цієї інституції, «корупція порушує людські права й верховенство права, спричиняє ерозію конституційної системи влади, відтак є несумісною з основоположними цінностями Конституції України. Конституційний Суд України зазначав у юридичних позиціях, що корупція стримується за допомогою структурних реформ, надійних та тривалих антикорупційних законів, а також узгодженого інституційного механізму їх упровадження та забезпечення, що підтримується незалежним, справедливим та неупередженим правосуддям. Ефективність Основного закону України значно залежить від діяльності виконавчих органів влади, які зосереджені на протидії корупції. Водночас важливо, щоб державні зусилля у протидії корупції постійно перебували в просторі конституційного порядку».

Ключовим фактором у системі верховенства права (правової держави) є незалежне правосуддя. Науковці наводять на користь цього твердження наступні аргументів: а) верховенство права можливе лише в умовах ефективного правопорядку, де першим критерієм такої ефективності є система правосуддя в широкому розумінні (від ефективного розслідування до виконання судових рішень). В цьому сенсі верховенство права є передовсім станом реалізованості правових норм і принципів, бо останні можуть проявити свій «пріоритет» лише за умови їх реалізації; б) верховенство права, незалежно від концептуальних підходів, втілюється найбільш концентровано в інституційному захисті людської гідності і свободи.

На жаль, ситуація в судовій системі наразі є дуже складною, на нашу думку, навіть критичною. І це при тому, що реформа судової системи, зокрема заповнення суддівського корпусу кваліфікованими, доброчесними суддями, належить до головних завдань євроінтеграційного процесу України. Зокрема, в плані Ukraine Facility зазначено, що підзвітна, доброчесна і професійна судова система, що користується довірою громадськості, є однією з передумов верховенства права, а також однією з основних вимог до країн-кандидатів на вступ до ЄС».

Треба терміново вирішувати нагальні питання за такими ключовими напрямками:

- оптимізація мережі місцевих судів;
- забезпечення ефективності судочинства та зменшення навантаження на суди (є суди, в яких навантаження становить 4000 справ, а в інших – 400 справ на місяць);
- належне кадрове забезпечення системи судоустрою та подолання кадрового дефіциту у судовій системі (нині кількість вакантних суддівських посад – майже 2 тисячі; негативні наслідки такого кадрового дефіциту – строки розгляду справ і його низька якість);
- виконання судових рішень;
- розширення механізму альтернативного вирішення спорів;
- незалежність, ефективність та безперервність суддівського врядування.

Треба також готуватись до відновлення правосуддя на деокупованих територіях.

Лише останнім часом (з 2023 р.) розгорнулася планомірна робота щодо виправлення кризової ситуації у сфері правосуддя.

Для її успішності, зокрема в протидії корупції (а отже, і в підтримку верховенства права), необхідно, крім вжиття заходів загального, профілактичного характеру, щоб ефективно запрацювала вся система кримінальної юстиції. На нашу думку, потребує підтримки прокуратура. Через це виникає резонне питання: чому вже тривалий час в Україні немає Генерального прокурора? Це питання далеко не пусте з огляду на те, що саме зараз завершується дуже важлива робота щодо створення Спеціального міжнародного трибуналу з агресії РФ проти України. На нашу думку, давно назріла потреба у створенні системи військової юстиції.

І наостанок про те, що наболіло українським науковцям. Ставлення держави до вітчизняної науки не витримує критики, воно є нераціональним і недалекоглядним. Обсяги фінансування цієї сфери розраховані не на якесь «напіввиживання», як інколи кажуть, а ймовірніше на повне вимирання. Така ситуація виникла не сьогодні, вона складалася протягом десятиліть. Але зараз, в умовах викликів воєнного часу, коли ми повинні не тільки забезпечити стійкість країни в неймовірно важких умовах, а й реально планувати її повоєнну відбудову й подальший розвиток, без науки не обійтись. Потрібні серйозні, цілеспрямовані інвестування (із забезпеченням для вчених достойного рівня життя), причому це стосується не тільки технічних і природничих наук, а й гуманітарних, суспільствознавчих (соціології, психології, правознавства, історії тощо).

Адже на наших очах, під час війни, відбуваються кардинальні зрушення, трансформації соціальної структури українського суспільства, поява нових соціальних груп, які потребують всебічного дослідження (зокрема в контексті забезпечення прав осіб, що постраждали від війни). Можливі контраргументи на кшталт «в країні немає коштів» на фоні щоденних повідомлень про вилучені під час обшуків або «на гарячому» мільйонні хабарі не виглядають переконливими.

1. Копча В. В. Верховенство права як принцип сучасної держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 198–212.
2. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6–18.
3. Корупція є несумісною з цінностями Конституції України (18 березня 2025 р.). *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/korupciya-ye-nesumisnoyu-z-cinnostyamy-konstytuciyi-ukrayiny#:~:text=>

Олександр Висоцький

професор кафедри
міжнародних відносин
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
доктор політичних наук, професор

ЗАПОЧАТКУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ОДНА З ЦІЛЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Вперше питання про спецтрибунал з розслідування агресії проти України поставив Президент України Володимир Зеленський під час здійснення своєї публічної дипломатії 24 березня 2022 року. Це було під час промови до Риксдагу Швеції. Український Президент тоді наголосив, що російські високопосадовці, які віддавали накази вбивати, та безпосередні вбивці українців, мають пройти трибунал, щоб не створювати прецедент безкарності для інших держав-агресорів у світі [4]. При цьому вже тоді в Президента України було чітке усвідомлення, що процес притягнення винуватців до відповідальності може затягнутися на роки [5].

У цілому концепція спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України викристалізувалася у публічній дипломатії В. Зеленського на кінець жовтня 2022 року. Спецтрибунал подавався українським Президентом як доповнення до Міжнародного кримінального суду. «...Я вірю, – зазначав глава України, – що Міжнародний кримінальний суд зможе створити історичний прецедент масштабної та абсолютно законної відповіді на скоєні російськими окупантами злочини – такої ж, якою масштабною стала російська війна проти України. Але, щоб і первісний злочин збройної агресії отримав справедливую відповідь, ми маємо доповнити діяльність Міжнародного кримінального суду. Маємо створити спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України. Щоб він зміг покарати тих, кого, на жаль, не можуть дістати Міжнародний кримінальний суд та всі інші наявні судові інституції світу. Всі ви знаєте, як керівництво Росії за брехливими розповідями про державний суверенітет ховається від справедливої відповідальності за скоєне. Нам треба